

Balkan Savaşları Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'daki Faaliyetleri

Hasret İPEK İLÇİN*

Makale Bilgisi	ÖZET
Makalenin Geliş Tarihi: 15.6.2020	1912-1913 Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin nihai bir şekilde Balkan coğrafyasından çekilmesiyle neticelenmiştir. Balkan Savaşları, yalnızca siyasi sonuçları bakımından değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik sonuçları bakımından da oldukça önemlidir. Zira hali hazırda ekonomik olarak zor günler geçiren Osmanlı Devleti, bu savaşla beraber bir de muhacir sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Balkan şehirlerinden akın akın İstanbul'a ve buradan da Anadolu'ya giden bu insanlar, bir sürü sorunu da beraberlerinde getirmişlerdir. Hem savaş hem de muhacir hareketlenmeleri devleti zor duruma düşürmüştür. Bu noktada Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti devlete yardımcı olan en önemli cemiyetlerden bir tanesidir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, hem savaş esnasında sağlık hizmetleri vermiş hem de muhacir meselelerinde oldukça yararlılık göstermiştir. Bu çalışma özellikle Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan savaşıyla birlikte İstanbul'daki faaliyetlerini incelemektedir.
Makalenin Kabul Tarihi: 25.6.2020	

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşları, İstanbul, Muhacir, Osmanlı Devleti.

Activities of the Ottoman Red Crescent Community in Istanbul During the Balkan Wars

ABSTRACT

The Balkan Wars of 1912-1913 were resulted in the final withdrawal of the Ottoman State from the Balkan geography. Balkan Wars is very important not only in terms of its political consequences, but also in terms of its social and economic consequences. Because the Ottoman State, which has already had economically difficult times, faced with this war as well as the problem of immigrants. These people, who flocked from Balkan cities to Istanbul and from there to Anatolia, brought with them many problems. Both the war and the immigration movements made the state difficult. At this point, the Ottoman Red Crescent Community was one of the most important communities that helped the state. Ottoman Red Crescent Community both provided health services during the war and showed great usefulness in the issue of immigration. This study especially examines the activities of the Ottoman Red Crescent Community in Istanbul together with the Balkan War.

Keywords: Ottoman Red Crescent Community, Balkan Wars, Istanbul, Emigrant, Ottoman State

GİRİŞ

Dünya tarihinde uluslararası bir yardım cemiyetinin kurulmasının temelleri, 1864 Cenevre Sözleşmesi ile atılmıştır. İsviçre Hükümeti'nin teşebbüsleri sonucunda imzalanan bu sözleşme, savaş meydanlarında yaralanan asker ve sivillere milliyet ayrımı gözetmeksizin sıhhi yardımda bulunacak bir cemiyetin kurulmasını sağlamıştır. Bu sebepten hemen hemen tüm dünya ülkeleri bu sözleşmeyi imzalamış ve bu doğrultuda Salib-i Ahmer Cemiyetlerini kurmuşlardır. Osmanlı Devleti, 1864'te toplanan Cenevre Konvansiyonu'na delege göndermese de 1865'te "fayda ummamakla birlikte bir marazatta da gelmeyeceği..."ni vurgulayarak sözleşmeyi imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu ise kurulacak olan

* Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hasretepek02@gmail.com, Türkiye.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin uzunca bir süre gelişmesine engel teşkil etmiştir. Buna rağmen 1869'da İstanbul Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Doktor Abdullah Bey ile Marko Paşa tarafından, *Mecrûhin-i ve Marda-yı Askerîye İmdad ve Muavenet Cemiyeti* adıyla bir cemiyet nizamnamesi kaleme alınmıştır. 1876 yılında gerçekleşen isyanlar (Sırbistan ve Karadağ İsyanları), olağanüstü durumlarda sıhhi yardımların hayati derecede önem taşıdığını göstermiş ancak ertesi yıl başlayan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, cemiyetin gelişmesine engel teşkil etmiştir. Bu savaş sırasında Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin etkin bir şekilde faaliyet göstermesi Osmanlı Devleti'nin dikkatinden kaçmamıştır. Zira savaş sırasında Salib-i Ahmer Cemiyeti, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne üyelerinden Doktor Peştemalcıyan'a hasta ve yaralı Türk askerlerine yardımda bulunabileceklerini belirten bir mektup göndermiş ve cemiyetin Osmanlı topraklarında yeniden yapılanmasına olanak sağlamıştır. Tüm bu ihtiyaçlar üzerine cemiyetin ilk ciddi toplantısı, 14 Nisan 1877'de II. Abdülhamid'in riyasetinde gerçekleşmiştir (B.O.A. DH. İD. 132/11; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1921: 17; Ahmed Mithat Efendi, 27 Mart 1879: 2; Ahmed Mithat Efendi, 1 Nisan 1879: 2; Düzcü ve diğerleri, 2016: 11).

Hilâl-i Ahmer'in ikinci nizamnamesi de kaleme alındıktan sonra, 20 Nisan 1911'de merhum sadrazam Hakkı Paşa'nın riyasetinde toplanan cemiyet, artık güçlü bir şekilde faaliyetlerine başlamış ve özellikle savaş zamanında büyük yararlılık göstermiştir. Zira cemiyet; Trablusgarp, I. ve II. Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları zamanında hastaneler kurmuş, bu hastanelerin sağlık personellerini ve gereken diğer ihtiyaçlarını temin etmiş, hastanelerin bulunmadığı yerlere de imkânlar dâhilinde sıhhiye heyetleri göndermiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1921: 18-20).

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kurulduğu andan itibaren salib-ahmer (haç-hilâl) çatışmasının yaşanmasına müsaade etmemiş ve bu konuda gereken teşebbüslerde bulunmuştur. Cemiyet, Müslüman bir ülkede haç işaretinin bayrak simgesi olarak kullanılmasının hoş karşılanmayacağını belirterek, haç yerine hilâl simgesinin kullanılması kararını almıştır. Ancak bu karar, Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından resmi olarak kabul edilmemiştir. 1912'de ise Doktor Besim Ömer Bey, beyaz zemin üzerine kırmızı hilâl simgesinin, Dokuzuncu Washington Konferansı'nda tanınmasını sağlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kurulan bu cemiyet, Salib-i Ahmer'in etkinliği altında kalmamış ve kendine özgü bir şekillenmeye gitmiştir. (Kartal Akgün ve diğerleri, 2000: 2; Düzcü ve diğerleri, 2016: 13).

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, sadece savaş zamanında değil aynı zamanda doğal afetlerde de her zaman etkin bir şekilde faaliyet göstermiştir. Cemiyet, her geçen gün etkinlik alanını genişletirken çeşitli yerlerde de şubeler açarak, sivil vatandaşın da yardımlarıyla çok geniş bir kesime ulaşmıştır. Cemiyetin kuruluş amacı her ne kadar "*mecrûhin-i askerîyeye ve kazâzedegâna mu'avenetten ibaret...*" olarak ifade edilse de cemiyet, bir yardım kuruluşu olmanın çok ötesine geçerek sosyo-ekonomik gelişmelerin alt yapısının hazırlanmasında da etkili olmuştur. Zira cemiyetin bünyesinde kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, kadınların sosyal hayata katılmalarını ve bir amaç etrafında toplanmalarını sağlamıştır (B.O.A. DH. İD. 132/11; Kartal Akgün, 2012: 114)

BALKAN SAVAŞLARI VE OSMANLI HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ

Balkan Savaşları başladığı zaman Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, sermayesini arttırma yoluna giderek etkin bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Cemiyet, İstanbul'da 6, cephelerde 8 hastane tesis etmiş ve birçok dispanser açmıştır. Yaralı nakli için vapurlar temin edilmiş, Mısır'dan, Hindistan'dan ve yabancı devletlerden yardım için gelen Hilâl-i Ahmer ve Salib-i Ahmer cemiyetlerine rehberlik edilmiştir. Büyük istasyonlarda yaralılar ve yorgun askerler için çayhaneler açılırken, yoksul insanlar için aşhaneler de kurulmuştur. Öte taraftan esirler konusunda da faaliyetlerde bulunan cemiyet, esirlerin aileleriyle irtibat kurması için köprü vazifesi görmüştür. (Hilâl-i Ahmer Gazetesi, Sabah Nüshası, 9 Haziran 1921: 1).

1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşları Sırasında İstanbul'da Kurduğu Hastaneler

II. Meşrutiyet ile beraber kuruluşunu tamamlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, esas faaliyetlerini Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirmiştir. Savaş başlar başlamaz cemiyet, Osmanlı Bankası'nda bulunan 70 bin lira kadar Osmanlı Lirası'nın, ihtiyaç halinde 30 bin lirasını sarf edebilmek için kongre genel merkezine yetki vermiştir. Bahsi geçen bu meblağ, dönemin şartlarını dikkate aldığımızda yeterli olmasa da cemiyet, mevcut malî şartlarına uygun bir program hazırlamak zorundaydı. (İzgör ve diğerleri, 2013: 85).

Savaş başladığı zaman ne Osmanlı Devleti'nin ne de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ciddi bir hazırlığı yoktu. Öyle ki, başkent İstanbul'da bile ne donanımlı bir hastane ne de gerekli araç-gereci muhafaza edecek bir depo bulunmaktaydı. Bunun için derhal Soğuk Çeşme'de hazine malı olan Alay Köşkü, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin emrine verilerek depoya çevrilmiştir. Ardından derhal 100 yataklı bir hastane için gereken hazırlıklar yapılmaya başlanmış ve kurulması düşünülen bu hastane için gereken tüm ihtiyaç listeleri çıkarılmıştır. Hazırlanan bu ihtiyaç listeleri doğrultusunda İstanbul başta olmak üzere Üsküp ve Lüleburgaz'da 150, İskodra, Yanya, Manastır, Alasonya'da 200'er yataklı hastaneler kurulması için gereken kararın alındığını görmekteyiz. Maddi koşullar, her ne kadar yapılan bu plânların bütünüyle hayata geçirilmesinin önüne geçmişse de cemiyet, etkin bir şekilde yararlılık göstermiştir (Karal Akgün ve diğerleri, 2000: 99-104).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'da tesis ettiği ilk hastane Kadırga Hastanesi'dir. Savaşın başlamasıyla birlikte cemiyetin ikinci başkanı Doktor Besim Ömer'in idaresinde bulunan Kadırga Doğum Kliniği, 23 Ekim 1912'de derhal 100 yataklı bir hastaneye çevrilerek hizmet vermeye başlamıştır. Aynı zamanda hastane etrafında 130 yatak kapasiteli barakalar da tesis edilmiştir. Cemiyet salnamesinden edinilen bilgilere göre bu hastanede, kuruluş tarihinden şubat ayının sonuna kadar toplamda 663 yaralı ve hasta tedavi altına alınmıştır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 122-123; Özaydın, 1987: 78-80; Karal Akgün ve diğerleri, 2000: 105).

Savaş sırasında yaralıların artarak İstanbul'a gelmesi üzerine, Kadırga Hastanesi'nden başka hastanelere de ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması için cemiyet, Maârif Vekâleti'nden evvelâ Galata Sultânisi'nin derhal boşaltılmasını istese de, bunun uygun olmamasından dolayı Dârülfünûn-u Osmanî'nin tatil edilerek binasının Hilâl-i Ahmer'e tahsis edilmiştir. Dârülfünûn Hastanesi, 31 Ekim 1912'de her türlü ihtiyacı karşılanarak 400 yataklı bir hastane olarak hizmet vermeye başlamıştır. Daha sonra ise yatak kapasitesi 600'e çıkarılan bu hastane, kuruluşundan şubat ayının sonuna kadar toplamda 2.042 hasta ve yaralı askeri tedavi için kabul etmiştir (B.O.A. BEO. 4106/307919; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 130; Özaydın, 1987: 81-82; Karal Akgün ve diğerleri, 2000: 106).

Bir diğer hastane, Vefa Mekteb-i İdâdisi'nin tatil edilerek binasının Hilâl-i Ahmer'e tahsisiyle kurulmuştur. Vefa Hastanesi, her türlü ihtiyacı karşılandıktan sonra 6 Kasım 1912'de kurulmuş ve bu hastane, kuruluş tarihinden şubat ayına kadar 523 hasta ve yaralı askeri tedavi altına almıştır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 134; Özaydın, 1987: 83).

Hadımköy Hastanesi ise 18 Kasım 1912'de kolera salgınından dolayı, 150 yataklı bir seyyar hastane olarak kurulmuş ancak daha sonra hastanenin kapasitesi 250 yatağa çıkarılmıştır. Bu seyyar hastane, toplamda 1.669 hastayı kabul ve tedavi etmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 141; Özaydın, 1987: 101).

Ayastefanos (Yeşilköy) Hastanesi, Londra'dan getirilen çadırlarla seyyar olarak kolera ile mücadele etmek için 30 Kasım 1912'de Ayastefanos'ta (Yeşilköy) açılmıştır. Hastane, başlangıçta kolera ile mücadele etmek için 100 yataklı bir hastane olarak tesis edilmiş ancak kolera salgınının önüne geçilmesiyle beraber yaralı ve diğer hastaları da kabul etmeye başlamıştır. Bir süre sonra barakalar da ilâve edilerek yatak kapasitesi 140'a çıkarılmıştır. Hastanede 4 doktor, 1 asistan, 1 idare memuru ve hastabakıcılar görev almışlardır. Ayastefanos Hastanesi personeli, kolera salgınının yayılmaması için elinden gelen bütün gayreti göstermeye çalışmıştır. Hatta bir kısım yetkililer tarafından önlem olarak karantina usulünün uygulanması da gündeme getirilmiştir (Türkmen, 2004: 508; Özaydın, 1987: 104).

Muhacir Hastanesi, muhacirlerin tedavilerinin daha profesyonel bir şekilde gerçekleştirilmesi için kurulan bir hastanedir. Hastane, Erzurum Valisi Reşit Paşa'nın Parmak Kapı'da bulunan konağı kiralanıp, her türlü ihtiyacı karşılandıktan sonra 8 Şubat 1913'de kurulmuştur. Hastane, 100 yatak kapasitesine sahip olmakla beraber aynı zamanda kadın ve erkekler için iki ayrı bölüme de sahiptir. Hastanenin erkekler kısmında şubat ayının sonuna kadar 258, kadınlar kısmında ise 98 hasta tedavi altına alınmıştır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 138).

Teymur Kapı (Demir Kapı) Hastanesi, savaş sırasında kolera salgınının başlaması ve yayılması üzerine kurulan bir hastanedir. Hastanede her ne kadar bir müddet kolera salgınına yakalanan askerler tedavi edilse de, hastalığın yayılması üzerine başka kimselerde tedavi altına alınmıştır. Hastane, Hilâl-i Ahmer tarafından kurulmasa da hastalığın yayılmasıyla beraber cemiyet, 14 Şubat 1913'de hastanenin sorumluluğunu üzerine almıştır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 136; Özyayın, 1987: 99).

Balkan Savaşları sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin tüm yükünü üstlendiği hastanelerin yanı sıra, donatım ve personel sorumluluğunu kısmen üstlendiği hastaneler de bulunmaktadır. Örneğin, genel masrafını Harbiye Nezâreti'nin üstlendiği 200 yataklı Taşkılla Hastanesi, bunlardan biridir. 2 Kasım 1912'de açılan bu hastanenin bazı ihtiyaçları da, yabancı devletlerin Salib-i Ahmer Cemiyetleri tarafında karşılanmıştır. Öte taraftan hastanenin yatak takımları, çamaşırları, ecza malzemeleri Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanmış ve hastanede 5 Mart 1913'e kadar 5.481 yaralı ve hasta tedavi edilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 163).

Kandilli Hastanesi, Prens Celâleddin Bey'in sarayının bir kısmının yardımsever kimseler tarafından hastaneye çevrilmesiyle kurulmuştur. 7 Kasım 1912'de kurulan hastane, ocak ayının sonuna kadar da bu yardımseverlerin yardımlarıyla hizmet vermiştir. Ancak bu tarihten sonra hastanenin bütün masraflarının Hilâl-i Ahmer tarafından karşılandığını görmekteyiz. Bu hastanede çalışanların çoğunluğu, Osmanlı tebaasından olmasına karşın aynı zamanda İngiliz ve Fransız kadınları da gönüllü olarak hastabakıcılık yapmışlardır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 164-165; Özyayın, 1987: 116).

Şişli Klemor Hastanesi, Süvari Karakolu karşısı Rıza Bey Konağı'nda, Doktor Klemor tarafından açılan bir hastanedir. Hastane kurulduğu vakit 45 yataklık bir kapasiteye sahipken daha sonra yatak kapasitesi 60'a çıkarılmıştır. Hastanenin masrafları, Doktor Klemor'un İstanbul, İngiltere ve Hindistan'daki yakın çevresinin sağladığı yardımlarla karşılanmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise bu hastaneye gerekli malzemelerin karşılanması suretiyle yardım etmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 165-167).

Bahsi geçen bu hastanelerin dışında bir de Hilâl-i Ahmer ve Salib-i Ahmer tarafından Osmanlı yaralılarına yardım için gönderilen heyet-i sihhîyeler bulunmaktadır. Bu heyetlerin bir kısmı, çadır ve gereken malzemeleri bulunduğu için savaşın süregeldiği sınırlara yerleştirilirken diğer bir kısmı, çadırları ve gereken malzemeleri bulunmadığından İstanbul'daki hastanelerde hizmet vermişlerdir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi; 1329-1331: 175).

2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Muhacirlerine Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti'ne muhacirlerin işesi meselesinde de destek vermiştir. Balkan Savaşları sebebiyle Müslüman halk, Anadolu'nun çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Göç edilen en önemli şehirlerden biri de İstanbul'dur. Zira İstanbul toplanma merkezi olduğu kadar aynı zamanda muhacirlerin iskân edildiği bir şehirdi. Devlet, ilk etapta bu göç dalgasına hazırlıksız yakalansa da daha sonra çeşitli girişimlerde bulunarak muhacirlere yardım etmeye çalışmıştır. Bu konuda Dr. Besim Ömer'in belirttiğine göre Kırkkilise Bozgunundan sonra birkaç hafta içinde İstanbul, binlerce muhacirin günlerce hayvanları ve eşyalarıyla beraber sokaklarda kaldığı bir kent haline dönüşmüştü. İktisadiyat Mecmuası'nın verilerine göre 1913 yılına kadar sadece İstanbul'a iskân edilen muhacir sayısı, hane hesabıyla 909 iken fert hesabıyla 3.609 muhacirdir. Elbette bu muhacir sayısına geçici olarak iskân ettirilen muhacirler dâhil değildir (İktisadiyat Mecmuası, 29 Mart 1333: 1; Besim Ömer, 2007: 122-123).

Yukarıda bahsi geçen muhacir sayısının bu kadar fazla olması elbette şaşırtıcı değildir. Zira savaş sırasında işgal edilen topraklarda yaşayan bu insanlar, gördükleri zulümler karşısında akın akın güvenli bölgelere kaçmışlardır. Justin McCarthy'nin belirttiği üzere Müslüman muhacirler, kaçarken bile güvende değillerdi. Çünkü muhacirlerin çoğu, yollarda düzenli ordu birliklerine yakalanmasalar bile Bulgar komitacılarının oluşturduğu çetelerin saldırılarına maruz kalmışlardır. İşte böyle bir zamanda muhacirlere yardım elini uzatan cemiyet, çok ciddi faaliyetlerde bulunmuştur. Cemiyet, daha muhacir işleriyle uğraşmadan evvel şehremanetinin himayesi altında tesis edilmiş olan Muhacirin Komisyonu'na ilk olarak 7.500 Osmanlı Lirası vermiştir. Bundan sonra da cemiyet, aralıklarla olmak üzere toplam 70.000 lirayı ihtiyaçları karşılamak üzere muhacirlere tahsis etmiştir. Cemiyet, öncelikle savaş meydanlarında şehit olan veya hâlâ savaş meydanlarında bulunan subay ailelerinden muhtaç ve kimsesiz bir halde İstanbul'a göç edenlerin yardımına yetişmeyi plânlamaktaydı. Bu sebepten genel merkez üyelerinden Dr. Celâleddin Muhtar Bey, Haydarpaşa'da yeni inşa ettirdiği ve 15 daireden oluşan binasını belli bir süre zarfında bu subayların ailelerine tahsis etmiştir. Söz konusu bu ailelerin yerleştirilmesi sorumluluğunu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi üstlenirken, bu ailelerin işeleri için de fert başına günlük 3'er buçuk lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece geçinecek kadar parası olmayan ve işe edilmeye muhtaç 40 kadar subay ailesi, bu dairelere yerleştirilerek cemiyet tarafından işe edilmişlerdir. Ancak bu gibi kimselerin sayılarının giderek artması ve Haydarpaşa'daki meskenlerin kâfi miktarda olmaması üzerine Haşim Paşa Konağı ve Çatalçeşme'deki Şevket Bey'in konağı da subay aileleri için tahsis edilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Teşrin-i Evvel 1921: 4; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 214-215; Ayışığı, 2018: 159; McCarthy, 1998: 178; Ağanoğlu, 2011: 217).

İstanbul'daki muhacirler; cami, mescit, baraka gibi yerlere iskân ettirilse de muhacir sayısının fazlalığından dolayı mesken problemi yaşanmıştır. Bu sebepten dolayı cemiyet merkezine gönderilen bir yazıda; Kadırga Cami'nin yetersiz gelmesi üzerine cami önünde bulunan muhacirlerin sefalet içinde oldukları ve bu durumun önüne geçilmesi için ise Evkaf Nezareti'ne bağlı bulunan caminin karşısındaki kullanılmayan okula muhacirlerin iskân ettirilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda muhacirlerin barınmaları için Üsküdar'daki Ahmediye ve Şemsi Paşa medreselerindeki 10 adet öğrenci odası Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne tahsis edilerek, buralara muhacirler iskân ettirilmiştir. Fakat cemiyet, İstanbul'da mesken probleminin yaşanması ve muhacirlerin dışarda kalması üzerine diğer medreselerin de iskân amaçlı kullanılması için cemiyete tahsis edilmesini talep etmiştir (Ayışığı, 2018: 160; Sezer ve diğerleri, 2016: 53-54).

Muhacirlerin iskân edildikleri yerler, cemiyet tarafından gözetim altında tutularak muhacirlerin ihtiyaçları tedarik edilmiş ya da ihtiyaçların giderilmesi için gereken yerlere müracaat edilmiştir. Örneğin, cemiyet, Sultan Ahmet Cami'nin camlarının kırık olması ve mevsimin kış olmasından muhacirlerin hastalandığını ve bu sebepten camların onarılmasını gereken yerlerden talep etmiştir. Cemiyet, elbette her ihtiyacı devletten talep etmemiş kendi imkânları doğrultusunda muhacirlere yardım etmiştir. Sultan Ahmet, Cerrah Paşa, Davud Paşa, Murad Paşa, Bekir Paşa Camilerinde iskân edilen muhacirlerin ihtiyaç duyduğu kömürler, cemiyet tarafından Yedikule'den tedarik edilmiştir (Ayışığı, 2018: 161; Sezer ve diğerleri, 2016: 54-55).

İstanbul'a gelen muhacirlerin tamamı elbette iskân edilememiştir. Özellikle mesken konusunda yaşanan sıkıntılar ve ekonomik problemler bu durumun önüne geçmiştir. Bu gibi durumlarda dışarda kalan bir kısım muhacirlerin kendi arabalarında konakladıklarını görmekteyiz. Cemiyet, arabalı muhacirlerin yağmur ve soğuktan korunmaları için gerekli olan muşambaları Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla tedarik etmiştir. Ancak cemiyet, muşamba tedarikinin muhacirleri soğuktan yeterince koruyacak etkili bir çözüm olmadığı farkında olduğundan arabalı muhacirlerin İstanbul'da bekletilmeyerek Anadolu'ya gönderilmesini sağlamıştır. İstanbul'a gelen arabalı muhacirlerin yerleşim sorunu bu şekilde halledilmeye çalışılmıştır (Ayışığı, 2018: 172).

Bulgar mezaliminden kaçan muhacirlerin sayısının fevkalâde derecede artması ve Muhacir Komisyonu'nun bu konuda yetersiz kalması üzerine cemiyet genel merkezi, bu muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli zamanlarda ödenek tahsis etse de bu ödenekler yeterli gelmeyince muhacirlere yevmiye bağlamaya

karar vererek (İzğöer ve diğerleri, 2013: 154) fert başına 3'er kuruş yevmiye tahsis etmiştir. Buna göre yevmiye miktarı fert başı 3'er kuruştan ayda 90 kuruştur. Ancak cemiyet yevmiye konusunda sonradan bir düzenlemeye giderek yevmiyeleri aile nüfusuna göre yeniden düzenlemiştir. Buna göre:

1 kişi için ayda 90 kuruş, 2 kişilik bir aile için 180 kuruş, 3 kişilik bir aile için ayda 250 kuruş, 4 kişilik bir aile için ise ayda 300 kuruştur. Bu esas üzerine ailedeki üçüncü kişiden sonra her kişi için aylık 50'er kuruş zam yapılmak suretiyle, 10 kişilik bir aileye 600 kuruş tahsisi ve bundan daha fazla sayıda olan ailelere ek tahsisat verilmemesi kararlaştırılmıştır. Kış mevsiminin geçmesi üzerine hayat şartlarının kolaylaşması da göz önüne alınarak, yevmiye dağıtımında bu usul kaldırılmış ve yeni bir rakam tespit edilmiştir. Buna göre; 1 kişi için ayda 90 kuruş, 2 kişi için ayda 150 kuruş, 3 kişi için ayda 190 kuruş, 4 kişi için ayda 220 kuruştur. Bu sayılardan fazlası için her fert başına 30'ar kuruş ilâve edilmesi ve bu suretle 10 kişilik bir aileye 400 kuruş tahsisi ve bundan fazla verilmemesi kararı alınmıştır. (Sezer ve diğerleri,2013: 171-172).

Cemiyet daha sonra Yedikule haricindeki barakalarda iskân ettirilen 3.800 muhacir ile 800 baş hayvanın iaşelerini üstlenmiştir. Diğer taraftan çeşitli yerlerde iskân edilen 5.001 adet muhacirin iaşesi de Eczacı Hakkı Bey'in riyasetinde Hilâl-i Ahmer tarafından üstlenilmiştir. Bu gibi önemli işler her geçen gün arttığından cemiyet, dağıtımların düzenli bir şekilde olması ve işlerin aksamaması için kendi içinde yeni bir oluşuma gitmiştir. Bu sebepten genel merkez azalarından Dr. Celâleddin Muhtar Bey'in riyasetinde bir heyet teşkil edilip gerektiği kadar görevli tayin edilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 215-216; Ayışığı, 2018: 159).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, nakdi yardımların yanı sıra aynı yardımlar da yapmaktaydı. Örneğin; Edirnekapi dışında, arabalarda barınmaya mecbur kalan muhacirlere bir defada 1800 küsur parça giyecek malzemesi dağıtıldığı gibi Zincirlikuyu, Atikalipaşa ve Edirnekapi civarına iskân edilen muhacirlere 1.600 parça, ve ayrıca Küçüksu'ya yerleştirilen muhacirlere de 1.274 parça çamaşır dağıtılmıştır. Kadırga Cami, Sultan Ahmet Cami, diğer mescit ve camilere yerleştirilen muhacirlere de çeşitli şekillerde ihtiyaç maddeleri dağıtılmıştır (İzğöer ve diğerleri, 2013: 161).

Çayırbağ ve Derebağ'ndaki barakalarda iskân edilen muhacirlerin ihtiyaçları, şehremaneti tarafından karşılanmadığından bunların iaşeleri cemiyet tarafından sağlanmıştır. Fakat muhacirlerin ihtiyaçlarının kayıtları tutuluncaya kadar geçen süre içerisinde bu ihtiyaçların, Şehremaneti Muhâcirin Komisyonu tarafından giderilmesi istenmiştir. Bu sayede, muhacirlerin iaşe sıkıntısı yaşamaması hedeflenmiştir. 1 Nisan 1913 tarihinde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin, Muhâcirin Komisyonu'na göndermiş olduğu yazıda; Kuzguncuk'taki muhacirlerin iaşelerinin iki aydır sağlandığı ve bu kimselerin kayıt altına alınarak düzenli bir defterin kendileri tarafından oluşturulduğu belirtilmiştir (Sezer ve diğerleri, 2016: 47).

Camilere ve Yedikule haricindeki barakalara yerleştirilen muhacirler, gerek iklim şartlarının değişmesinden gerekse de göç esnasında yaşadıkları çeşitli sıkıntılardan ve yeteri kadar beslenemediklerinden ötürü hastalanmışlardır. Bu gibi kimselerin sağlık kontrollerinin yapılması ve gereken hallerde tedavilerinin gerçekleştirilmesi için cemiyet tarafından derhal iki doktor tayin edilmiştir. Doktorlar, düzenli olarak iskân mahallerini gezerek hastaların tedavilerini gerçekleştirmiş ve tedavi sırasında kullanılacak ilaçları da cemiyet aracılığıyla tedarik etmiştir. Bu kontroller sırasında hamile kadınlar ihmal edilmemiş ve bunlar için de bir ebe kadın tayin edilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, 1329-1331: 227).

Cemiyet, her konuda muhacirlerin yanında olmaya çalışarak bir sosyal dayanışma örneği sergilemiştir. Özellikle muhacirler arasında bulunan dul kadınlar, genç kızlar ve şehit çocukları için kendi içinde yeni bir oluşuma giderek bu gibi kimseleri sosyal ve ekonomik hayata dâhil etmiştir. Bu yeni oluşum yani Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssana'sı 7 Ağustos 1913'te açılmıştır. Dârüssana'nın amacı; *"gelinlik çağına gelmiş ve kimsesiz kalmış zavallı muhacir genç kızları, biçare ihtiyar kadınları, kimsesiz çocukları korumak, onlara bir vasıta-i maiyet temin etmektir."* şeklinde cemiyet salnamesinde belirtilmiştir. Dârüssana ile fakir muhacir kızlarının meslek edinerek geçimlerini sürdürmeleri amaçlanmıştır (Sezer, 2014: 313).

Muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da fevkalâde yararlılık gösteren hanımlar merkezi, 10.411 kişiye giyecek malzemesi temin ettiği gibi yeni doğum yapmış olan muhacir annelere de lohusa kıyafetleri temin etmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 225).

3. Balkan Savaşları Sırasında Yabancı Sıhhiye Heyetleri ve Maddi Yardımlar

Savaş sırasında yaralı ve hastalara yardım etmek için Osmanlı'ya gelen Salib ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri, Osmanlı Hilâl-i Ahmeri tarafından karşılanarak, gereken yerlerde görevlendirilmişlerdir. Yine Balkan Savaşı mağdurları namına kullanılmak üzere toplanıp Osmanlı Hilâl-i Ahmeri'ne gönderilen maddi yardımlar da yine cemiyet tarafından idare edilmiştir. Hindistan'dan bu dönemde gönderilen yardımlar oldukça elzemdir. Zira cemiyet salnamesi verilerine göre 1913 yılı itibarıyla dünya Müslümanları tarafından gönderilen 263 bin liranın 158 bin 44 lirası Hindistan'dan gönderilmiştir. Balkan Savaşlarını bir nevi "Haçlı" saldırısı olarak algılayan Hint Müslümanları, Balkan devletlerine diğer Avrupa ülkelerinin yardım ettiklerini düşünüyor ve Müslüman dünyanın da Osmanlıların en azından tıbbî gereksinimlerinin karşılanması konusunda elinden geleni yapması gerektiğine inanıyordu (Ayışığı, 2018: 186; Tellioglu, 2015: 799-800; Çapa, 1990: 99).

Bireysel olarak yardım gönderenlerin isimlerine konu ile ilgili arşiv kayıtlarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Örneğin Hindistan Müslümanlarından İbrahim Hoy, Kasım Ali ve Şeyh Kasım'ın Hilâl-i Ahmer'e 6 bin sterlin yardım yaptığını arşiv kayıtlarında görmekteyiz. Bir diğer ciddi şahıs yardımı ise Lahor şehrinde yayınlanan Vatan Gazetesi sahibi Mehmed İnşallah tarafından gerçekleştirilmiştir. İnşallah, Osmanlı Hilâl-i Ahmeri menfaatine topladığı 300 İngiliz lirasını Hint Bankası aracılığıyla göndermiştir. Mehmed İnşallah'ın yardımları bir defayla sınırlı kalmamıştır. Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere kendisi defalarca Osmanlı Hilâl-i Ahmeri'ne yardım etmiştir. (B.O.A. İ.MBH. 10/75; B.O.A. HR. SFR.3. 657/3-5; B.O.A. BEO. 3990.299204; B.O.A. BEO. 4005.300311; B.O.A. BEO. 4045.303362; B.O.A. BEO. 4067.304953; B.O.A. HH. D. 3352; B.O.A. HH. D. 3375).

Hindistan halkı Balkan Savaşları sürecinde Müslüman Türkleri, imkânları dâhilinde yalnız bırakmamıştır. Kızılay Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere halk, sadece bireysel yardımlarda bulunmamış, aynı zamanda şehir şehir yardım kampanyaları düzenleyerek toplu maddi desteklerde de bulunmuşlardır. Bu şehirlerden olan Rampur ve Meerut çeşitli zamanlarda topladıkları maddi yardımları, zor durumda olan Müslüman halka üzüntülerini de ayrıca belirterek bankalar vasıtasıyla göndermişlerdir. Rampur halkı yalnızca 1912 yılının kasım ayında toplamda 1.761 sterlin para havale etmiştir. Yine Meerut halkının Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla gönderdiği 400 sterlin, Balkan Savaşı sırasında açılan yaraların sarılması için toplanmıştır. Bahsi geçen bu yardımların bir kısmına da dönemin gazetelerinden ulaşmak mümkündür (K.A. Kutu No. 97 Belge No. 190; K.A. Kutu No. 97 Belge No. 63; K.A. Kutu No. 97 Belge No. 11; Tanin, 6 Kasım 1912: 2).

Hindistan, bu zor günlerde sadece para yardımı yapmakla kalmamış aynı zamanda Hilâl-i Ahmer'e sağlık hizmetleri alanında da desteklerde bulunmuştur. Örneğin; 4 Kanun-u Evvel 1328'de Hindistan'dan Doktor Mehmet Hüseyin Efendi'nin riyasetinde 18 doktor ve 1 eczacı ile birçok hastabakıcı ve memurdan ibaret bir heyet gelmiştir. Bombay'daki İslam Gençleri Cemiyeti ve Ziya-ül İslâm Encümeni tarafından toplanılan yardımlar ile kurulan bu heyet, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Dârülfünûn Hastanesi'ne yerleştirilmiş ve 100 kadar hastanın tedavisiyle vazifelendirilmişlerdir. Bombay'dan gelen bu heyet, bekledikleri çadırların ellerine ulaşmasına kadar Dârülfünûn'da vazifelerini ifa etmişler ve daha sonra 10 Kanun-u Sani 1328'de Hadımköy civarında 100 yataklık bir hastane tesis etmiştir (Besim Ömer,2007: 132).

Ülke dışından gelen bir diğer önemli yardım Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden gelmektedir. Cemiyetin Balkan Savaşları sırasında yaralı Osmanlı askerlerinin ve muhacirlerin tedavilerinin sağlanmasında önemli yardımları olmuştur. Zira Mısır'dan tam donanımlı sıhhiye heyetleri, İstanbul'a gelmiştir. Mısır'dan gelen bu heyetler, şehrin muhtelif yerlerinde (Beylerbeyi, Ayastefanos, Maltepe, Sancaktepe, Yedikule) sabit ve seyyar hastaneler tesis etmişlerdir. Mısırlı Doktor Miralay Selim Musli Bey'in başkanlığında, Kasım 1912'de İstanbul'a gelen ilk heyet, Galata rıhtımında Hilâl-i Ahmer temsilcileri tarafından karşılanmıştır. Heyet önce Sazlıbosna'da bir çadır hastanesi tesis etmiş ve daha sonra Hadımköy'de inşa edilen barakalarda yeni bir

hastane açmıştır. İkinci Mısır heyeti, 16 Aralık 1912'de Beylerbeyi'nde 200 yataklı bir hastane tesis etmiştir. Beylerbeyi Hastanesi'nde, 9 doktor, 1 eczacı, 1 kâtip, Almanya'dan getirilen 10 hastabakıcı rahibe ve 21 Mısırlı hademe görev almıştır. Mısır'dan gönderilen üçüncü heyet, 21 Aralık 1912'de Ayastefanos'ta kiralanan evlerde 270 yatak kapasiteli bir hastane tesis etmiştir. Bu heyet, 13 doktor, 1 eczacı, 12 erkek ve 2 kadın hastabakıcı ve 3 hademeden oluşmaktadır. Mısır'dan gelen dördüncü heyet ise, 28 Aralık 1912'de Maltepe'de kiralanan binalarda, 360 yatak kapasiteli bir hastane kurmuştur. Bu heyet, 13 doktor, 1 eczacı, 26 hastabakıcı ve hademelerden oluşmaktadır. Yine aynı heyet tarafından Yedikule'de 21 Şubat 1913'te, 52 yataklı bir Muhacir Hastanesi kurulmuştur. Diğer taraftan Mısır Hilâl-i Ahmeri muhacir ve yaralıları taşımak için Selanik-İzmir arasında Bahr-ül Ahmer vapurunu hizmet için görevlendirmiştir. Vapurda 5 doktor, 1 eczacı, 24 hastabakıcı ve 2 hademe görev almıştır. Bu vapur, İstanbul'a binlerce muhacir ve zabitan ailelerini taşımıştır. Öyle ki, tek seferde 100 sivil ve 600 zabitan ailesini İstanbul'a nakletmiştir (B.O.A. BEO. 4176.313192; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Teşrin-i Evvel 1921: 38; Ayışığı, 2018: 187; Çapa, 1990: 100; Türkmen, 2004: 512-513).

İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Londra'da yaşayan Hint Müslümanlarından Emir Ali tarafından teşkil edilen bir cemiyettir. Emir Ali, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bir sıhhi yardım heyeti teşkil ederek İstanbul'a göndermiştir. Üsküdar Rüştüye Mektebi binası bu heyete tahsis edilmiş ancak II. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu heyet, hastaneyle birlikte Ayastefanos'a nakledilmiştir. Bu heyette 3 doktor, 2 stajyer doktor, 3 erkek ve 6 kadın hastabakıcı görev yapmıştır (Türkmen, 2004: 513-514). İngiliz Salib-i Ahmeri namına ise Majör Villi ve Madam Villi'nin riyasetinde olan bir heyet, Sanay-i Nefis'e Mektebi'ne yerleştirilmiştir. Bu heyetin bir kısmı Beykoz'da diğer bir kısmı da Ali Bey Çiftliği'nde vazife görmüşlerdir (Besim Ömer, 2007: 133-134).

Yine Londra'da Sir Ernest Kasıl tarafından karşılanan üç adet seyyar hastane, Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir. Bu hastanelerin her biri ayrı ayrı 1 müdür, 3 doktor ve 15 hasta bakıcıdan oluşurken yine hastanelerin bütün ecza malzemeleri ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır (B.O.A. BEO. 4101.307.539). Gümüşsuyu Hastanesi'nde hizmet veren Alman Salib-i Ahmeri'ne mensup heyet ise 2 doktor ve 10 hasta bakıcı ile Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nde faydalı işler yapmıştır (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 192).

Avusturya-Macaristan Salib-i Ahmer Cemiyeti, savaş başladıktan hemen sonra 2 sıhhiye heyetini Taşkışla Hastanesi'ne göndermiştir. İlk heyet, 2 doktor ve 8 rahibe hastabakıcıdan oluşurken; ikinci heyet ise 1 başhekim ve 17 rahibe hastabakıcıdan oluşmaktaydı (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 192-193). Yine bir başka sıhhi destek, Muallim Döpaj'ın riyasetinde, Madam Döpaj ile Piyer Döpaj'dan ve diğer 3 doktordan ve 4 kadın hastabakıcıdan oluşan Belçika Salib-i Ahmeri tarafından gerçekleştirilmiştir. Belçika heyeti, Taşkışla Hastanesi'nde mütareke dönemine kadar hizmet vermiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 193).

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'ne sıhhi yardım heyeti gönderen bir diğer ülke Amerika'dır. Amerikan Salib-i Ahmer Cemiyeti, Başhekim ve Operatör Doktor Ford'un riyasetindeki heyet, Taşkışla Hastanesi'nin belli bir kısmında hizmet vermiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 196; Besim Ömer, 2007: 134; Sezer, 2017: 247-248).

Bahsi geçen bu ülkeler dışında Osmanlı Devleti'ne sıhhi heyet gönderen diğer ülkeler ise şu şekildedir; Flenk Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin, savaş başladığı zaman İstanbul'a gönderdiği sıhhiye heyeti, hastane haline çevrilmiş olan Mekteb-i Harbiye'de hizmet vermiştir. Heyet, 1 başhekim, 1 operatör, 2 doktor yardımcısı, 5 kadın ve 5 erkek olmak üzere toplamda 14 hastabakıcıdan oluşmaktaydı. Fransa Salib-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul Sefiri Mösyö Bomapark'ın riyasetinde iki heyet göndermiş ve bunlardan ilki Etfal Hastanesi'nde diğeri ise Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde hizmet vermişlerdir. Her türlü levazımı, doktor ve hastabakıcıyı da bünyesinde barındıran bir diğer heyet ise İsveç Salib-i Ahmeri tarafından gönderilmiştir (B.O.A. HR. SYS. 2025/1; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 197-198).

Yapılan bu yardımlar neticesinde Hilâl-i Ahmerin kişilere veya ülkelere madalyalar verdiğini görmekteyiz. Zira Balkan Savaşı'ndaki iyi hizmetlerinden dolayı Doktor Hamdi Efendiye 3. Nişan Mecidi Madalyası verilirken; Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağış yapan Almanlara da madalya verilmesi gerektiği ve bu doğrultuda gerekenin de yapıldığını yine Kızılay Arşiv Belgelerinde görmekteyiz (K.A. Kutu No. 158 Belge No. 9; K.A. Kutu No. 545 Belge No. 11; K.A. kutu No. 168 Belge No. 31).

4. Kolera İle Mücadele

Osmanlı ordusu, Kırkkilise Bozgunu'ndan sonra Çatalca hattına gerilemiş ve ordu içinde kolera salgını görülmeye başlanmıştır. Ekim 1912'den itibaren askeri birliklerde ortaya çıkmış olan kolera, daha sonra özellikle Çatalca hattı ve Hadımköy'de yayılmaya başlamıştır. Hastalık bahsi geçen bölgede hızla yayıldığı için Başkumandan Vekili Nazım Paşa, bir an evvel Hilâl-i Ahmer'den bir heyetin bölgeye gelmesi gerektiğine dair bir telgrafı İstanbul'a göndermiştir. Bu telgraf, üzerine hemen harekete geçen cemiyet, Hadımköyü'ne bir heyet gönderme kararı almıştır. Hilâl-i Ahmer tarafından teşkil edilen bu heyet; 4 doktor, 16 hastabakıcı, 10 hademe memurundan oluşmaktaydı. Heyet ayrıca 100 çadır, kâfi miktarda semaver, 500 yatak, aşhane ve her türlü levazımla da donatılmıştır (B.O.A. BEO. 4112.308362; B.O.A. BEO. 4113.308427; B.O.A. BEO. 4114.308517).

16 Kasım tarihi koleranın İstanbul'da da görülmeye başlandığı tarihtir. Ancak bu tarihten sonra hastalık hızla İstanbul'da yayılmaya başlamıştır. Öyle ki kısa bir müddet sonra hastalık, şehrin her yerinde ziyadesiyle görülmüş ve özellikle hastaların bakımı ve vefat edenlerin gömülmesi büyük sorunlar oluşturmuştur. Hatta cesetler tarlalarda kazılan çukurlara atılıp elbiseleriyle, birçoğunun kim olduğu belirlenmeden gömülebilmişlerdir. Kolera salgınının Hadımköy'den başka, İstanbul'da en ziyade görülen mevkiler Kartal, Pendik ve Tuzlaydı (B.O.A. DH. İD. 166/2; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 201; Erdem, 2013: 808).

O sıkıntılı zamanlarda cemiyet, hastalığa yakalanmış olan askerlerin beslenme, gıda ve imkânlar ölçüsünde tedavi ve istirahatlerini sağlamaya çalışmıştır. Koleralı ve güçsüz askerler Ayasofya, Sultan Ahmet, Nur-u Osmaniye ve Mahmut Paşa Camilerine yerleştirilmişler ve bu hasta kimseler, cemiyet tarafından iâşe edilmişlerdir. Ayasofya Cami'ndeki hastalara günde 3.600 kıyye ekmek verilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Teşrin-i Evvel 1921: 37; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 201). Nur-u Osmaniye Cami'nde, toplamda 1.251 kişiye (Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nda 450), Mahmut Paşa Cami'nde toplamda 448 kişiye (Hilâl-i Ahmer Mecmuasında 1250), Sultan Ahmet Cami'nde toplamda 1.200 kişiye her gün fert başına 1 kıyye ekmek ve hastaların güçlerini toplamaları için sabahları çorba, akşamları nohutlu patatesli et ile kavurmalı pilav verilmiştir. Buralarda kolera keskin olarak yakalandığına kanaat getirilenler ise derhal kolera hastanesine sevk edilmişlerdir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Teşrin-i Evvel 1921: 37; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 203).

Diğer taraftan, Çatalca hattı üzerinde kalan ve İstanbul'a sevk edilemeyen koleralı askerler bulunmaktaydı. Bu askerlerin tedavisi için hastalığın en çok hüküm sürdüğü Hadımköy civarında acilen kolera hastaneleri kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine cemiyet, ilk önce Hadımköy'de kısmen çadırlarla ve ardından barakalarla 250 yataklı bir hastane kurmuştur. Bunun yeterli olmayacağına anlaşılmasıyla Londra'dan getirilen çadırlarla Ayastefanos'ta 150 yataklı ikinci bir hastane ve daha sonra da Almanya'dan getirilen çadırlarla Ispartakule'de 70 yataklı üçüncü bir hastane tesis edilmiştir (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, 1329-1331: 204).

Hilâl-i Ahmer, o sıkıntılı günlerde koleralı askerlerin iâşesini temin etmek için cami kapılarında seyyar mutfaklar kurmuş, yollarda özellikle istasyonlarda hasta askerler menfaatine çayhaneler de tesis etmiştir. Öncelikle Çerkezköy, Çorlu, Lüleburgaz, Kuleli Burgaz ve Pavli Köyü'nde birer çayhane ve aşhane kurulmuştur. Ancak bu çayhaneler daha sonra kapatılarak Hadımköy, Ispartakule, Ayastefanos ve Sirkeci'de

yeni çayhaneler açılmıştır. Sirkeci çayhanesi ise savaşın sonuna kadar açık kalabilen tek çayhanedir (Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1921: 22; Besim Ömer, 2007: 116; Sezer ve diğerleri, 2016: 46).

Kolera salgının önüne geçebilmek amacıyla Şehremini Cemil Paşa'nın başkanlığında Sıhhiye Nezâreti, Meclis-i Umûr-i Tıbbiye-i Mülkiye, Etıbbâ-yi Askerîye ve Şehremâneti memurlarından oluşan bir komisyon kurulmuştur. Şehremâneti, yapılacak işlemleri genelgeler vasıtasıyla uygulamaya geçirmiştir. Örneğin, bu genelgelerden biri şu hususları içermektedir: *"Muhacirlerin peyderpey gelmesiyle şehirde izdihâm hâsıl olduğu ve bunun neticesinde bazı yerlerde kolera hastalığına tesadüf edildiği, bunu önlemek için temizliğe son derece dikkat ve itina etmek gerektiği, bunun için Terkos su şirketince ücretsiz olarak günde iki defa sokakların yıkanırçasına sulanıp süpürüleceği ve bu sayede yayılmasına meydan bırakılmaması..."* Bahsi geçen bu işleri ise muhacirler arasından seçilen kişiler yapmış ve onlara yevmiye verilmiştir. Bu genelgeden sonra bir genelge daha çıkarılmış ve böylece suların kaynatılarak içilmesi istenmiştir (Sezer ve diğerleri, 2016: 64-65).

Kolera hastanelerinde hizmet veren görevlilerin işlerinin ağırlığından dolayı maaşlarına % 50 zam yapılmıştır. Koleranın tamamen atlatılması üzerine kurulan bu hastaneler kapatılmamış aksine normal bir hastane haline getirilmiştir. Personel maaşları ise diğer hastane personelleri maaşlarının seviyesine düşürülmüştür (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salname, 1329-1331: 204).

Kolera salgınında elbette ölümler de yaşanmıştır. Ayasofya Cami ile Demirkapı Hastanesi'ndeki askerlerden kolera sebebiyle vefat edenlerin sayısı bir günde 500'ü aşmıştır. Öte taraftan sivil ölümlerinde yaşandığı bilinmektedir. Bu ölümlere birkaç tane örnek vermek gerekirse Firuz Ağa Tabancacı Sokakta Malinoplu Hanı'nın 7 numaralı dairesinde Avusturya tebaasından Antonya Nelbet Frencesko ile Galata'da Tabut Çıkma Sokak 7 numaralı dairede oturan Bani Dimitri (Kaldırıldığı Rum Hastanesi'nde) vefat etmiştir (B.A.O. DH. İD. 166/2; Ağanoglu, 2011: 248).

5. Çiçek Hastalığıyla Mücadele

İstanbul'a gelen muhacirlerin yetersiz beslenmeden ötürü bağışıklık sistemlerinin zayıf olması ve kalabalıklar halinde bulunmaları salgın hastalıkların yaşanmasında en önemli etkenlerdi. Muhacirler arasında koleradan sonra en sık görülen salgın hastalıklardan biri çiçektir. Bu sebepten cemiyet, Muhacirin Heyet-i Sıhhiyesi'ni kurmuş ve yeterli miktarda aşı tedarik etmiştir. Muhacirlerin aşılınmaları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile Sıhhiye Nezâreti'nin koordineli çalışmaları ile yürütülmüştür (Ayışığı. 2018: 204; Sezer ve diğerleri, 2016: 72).

Sıhhiye Heyeti, göreve başlar başlamaz Yedikule'deki muhacir barakalarında gereken incelemeleri yapmış ve 38 kişi de çiçek hastalığı tespit etmiştir. Heyet, hastalığın diğer muhacirlere de sirayet etmemesi için şehremanetinden gereken yardımı talep etmiştir. Buna göre hastalığa yakalananların, Demirkapı Hastanesi'ne sevk edilmesi, barakaların etüvlenmesi ve dezenfekte edilmesi gerekmektedir. Ancak şehremanetinin cemiyete bu konu hakkında bir bilgilendirme yapmaması üzerine durum, Dâhiliye Nezâreti'ne bir telgraf vasıtasıyla izah edilmiştir. Şehremaneti ise bir ihmallerinin olmadığını açıklayan bir telgrafı Dâhiliye Nezâreti'ne çekmiştir. Telgraftan edinilen bilgilere göre Yedikule haricindeki barakalarda bulunan muhacirlerin tamamına çiçek aşısı yapıldığını, hastalığa yakalanmış olan muhacirlerin hastanelere sevk edilmelerinde oldukça gayret gösterildiğini, bu kimselerin bir kısmının Şişli'de bulunan karantina ve Etfal Hastanelerine ayrıca Gureba Hastanesi'ne gönderildiği belirtilmiştir. Barakalarda kalan yani hastanelere sevk edilemeyen muhacirler ise akrabalarının muhalefetinden kaynaklı hastanelere gönderilememiştir. Telgrafta ayrıca bu muhalefete rağmen barakalarda gereken dezenfekte işlemlerinin yapılmış olduğu ve icap ettiği takdirde tekrar yapılacağına da altı çizilmiştir (B.O.A. DH. İD. 165/13.).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, hastalığın yayılmaması için muhacirlerin kalabalıklar halinde bulunmaması gerektiğini şehremanetine bildirmiştir. Bu doğrultuda cemiyetin bakımlarını üstlendiği muhacirlerin bulunduğu meskenlere daha fazla muhacir gönderilmemesini şehremanetinden talep etmiştir. Ayrıca bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için gerekli olan kinin de yine cemiyet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır (Sezer ve diğerleri, 2016: 73).

Cemiyet tarafından İstanbul'da 11.115 kişi aşılanmıştır. Fakat aşılama işlemleri istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. Çünkü apsesi olan ya da çeşitli hastalıklara yakalanmış olanlara aşı yapılamamıştır. Ayrıca aşılama sırasında bazı muhacirler korkarak kaçmıştır. Yaşanan bu gibi sıkıntıların önüne geçmek adına cemiyet, polisten destek almıştır. Muhacirlerin aşından kaçması ciddi bir sorun olduğundan bu sorununun önüne geçmek için aşı kartı olmayanlara ekmek verilmeyeceği duyurulmuştur (Sezer ve diğerleri, 2016: 73; Ağanolu, 2011: 250).

SONUÇ

İnsanların birbirlerine yardım etmeleri, tarihin her safhasında karşımıza çıkan insanî bir olgudur. Ancak bunun milliyet ayrımı gözetmeksizin yani uluslararası bir boyutta ortaya çıkışı XIX. yüzyıla denk gelmektedir. Böyle bir fikir ise ilk defa 1864 Cenevre Sözleşmesi ile hayata geçirilmiştir. Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler tarafından kabul edilen esaslar ise dünya tarihi açısından önemlidir. Bu esaslar; kurulacak olan yardım cemiyetlerine, savaş alanında dokunulmazlık zırhı giydirdiği gibi aynı zamanda savaş sırasında milliyet ayrımı gözetmeksizin yardımda bulunulmasını da sağlamıştır. Böylece kurulmuş olan Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin uluslararası simgesi ise beyaz zemin üzerine kırmızı haç işareti olarak belirlenmişti. Osmanlı Devleti bu sözleşmeyi 1865'te imzalamış ancak Müslüman bir ülkede, Hıristiyanlığın sembolü olan haç işaretini kullanmak elbette düşünülemezdi. Bu nedenle Osmanlı Devleti, beyaz zemin üzerine hilâl simgesinin kullanılması için gereken girişimlerde bulunmuştur.

Cemiyetin kuruluşundan kısa süre sonra Osmanlı Devleti, büyük savaşlara girmiş ve cemiyet, bu savaşlarda oldukça etkin bir şekilde faaliyet göstermiştir. Cemiyet, sadece yaralı askerlere hizmet vermemiş aynı zamanda sivil halkın da yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bu yapıyla cemiyet, kısa sürede halk tarafından benimsenmiş ve milletin her derdine koşan bir kurum haline almıştır. Özellikle Balkan Savaşlarında, düşman askerlerinin zulmünden kaçan Müslümanlar, İstanbul'a ve çevre illere göç etmiş ve Hilâl-i Ahmer bu kimselerin bütün ihtiyaçlarını karşılama konusunda oldukça özverili çalışmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı cemiyet, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı ve tasfiye edilemediği nadir bir kurumlardan biri olmuştur.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, aynı zamanda kendi bünyesinde de yeni oluşumlara destek vermiş yani Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi'nin açılmasını da sağlamıştır. Cemiyetin hanımlar şubesi, halkın sosyal açıdan da desteklenmesine olanak sağlayarak Hilâl-i Ahmerin bir yardım kurumu olmasının ötesine geçmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

B.O.A (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

K.A. (Kızılay Arşivi)

Resmi Yayınlar

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, İstanbul 1329-1331.

Gazeteler ve Dergiler

Hilâl-i Ahmer Gazetesi, Sabah Nüshası, No. 31, 9 Haziran 1921.

İktisadiyat Mecmuası, 29 Mart 1333.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, No. 1, 15 Eylül 1921.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, No. 2, 15 Teşrin-i Evvel 1921.

Tanin, 6 Kasım 1912.

Tercüman-ı Hakikat, 1 Nisan 1879.

Tercüman-ı Hakikat, 27 Mart 1879.

Eserler

Ağanoğlu, H. Y. (2011). Balkanların makûs tarihi: Göç. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Ahmed Mithat Efendi (1 Nisan 1879). Hilâl-i Ahmer. *Tercüman-ı Hakikat*.

Ahmed Mithat Efendi (27 Mart 1879). Hilâl-i Ahmer. *Tercüman-ı Hakikat*.

Ayışığı, M. (2018). 1912 Balkan savaşları sırasında İstanbul'a göç eden muhacirlerin durumlarına dair. *Uluslararası Akademik Çalışmalar Sempozyumu (19 Haziran-1 Temmuz 2018 Berlin/Almanya)* içinde. Ankara: Gece Kitaplığı.

Besim Ömer (2007). *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans*. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

Çapa, M. (1990). Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti. *OTAM*, 1.

Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı (2016). Yay. Haz. Levent Düzcü-Cemal Sezer, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

Erdem, N. (2013). Balkan savaşları döneminde Yunan basınında kolera vakaları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 52.

İzgöer A. Z. ve Tuğ, R. (Haz.). (2013). *Padişahın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 yıllığı*. Ankara: Kızılay Yayınları.

Karal Akgün, S. ve Uluğtekin, M. (2000). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I*.

www.kizilay.org.tr/Upload/Dosya/HILAL-I_AHMERDEN_KIZILAYA_1.pdf, Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Karal Akgün, S. (2012). Cumhuriyet duyurulurken geride bırakılmayan bir kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti. *Gelişme Dergisi*, 39.

Kerimoğlu, H. T. (2012). Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne yaptıkları yardımlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII (2).

McCarthy, J. (1998). *Ölüm ve sürgün*. Çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Sezer, C. (2014). Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hanımlar merkezi dâr-üs-sanâ'ası. *History Studies*, 6 (3).

Sezer, C. (2017). Balkan savaşlarında Amerikan Kızılaç (Salib-i Ahmer) Teşkilâtı'nın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri. *SUTAD*, 41, 237-250.

Sezer, C. ve Metin, Ö. (2013). Balkan savaşlarından milli mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri. <http://kizilaytarih.org/makale-tez/mk002.pdf>, Erişim Tarihi: 11.09.2018.

Sezer, C. ve Metin, Ö. (2016). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan savaşlarında muhacirlere yardımları*. Ankara: Kızılay Yayınları.

Tellioğlu, Ö. (2015). Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne bağlılığının sembolü: Trablusgarp ve Balkan savaşları sırasında gönderilen yardımlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 24.

Türkmen, Z. (2004). Balkan savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı ordusuna yönelik sağlık hizmetleri. *Bellekten*, C. LXVIII, 252.

Özaydın, Z. (1987). *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sâlnâmesi*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.